

СОЦІАЛЬНА СТИГМАТИЗАЦІЯ ПОСТТРАВМАТИЗОВАНИХ ВІД СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ

Гупаловська Вікторія Анатоліївна

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психології філософського факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка
ORCID ID: 0000-0002-5994-2102
Researcher ID: AAF-6070-2019
Scopus-Author ID: 57217061339

Канівець Інна Миколаївна

асистент кафедри психіатрії, психотерапії,
наркології та медичної психології
Донецького національного медичного університету
ORCID ID: 0009-0008-9484-3290

Стаття присвячена аналізу соціальної стигматизації як ключового фактора ретравматизації осіб, що пережили сексуальне насильство, пов'язане з воєнним конфліктом (СНПК). Розглядаються теоретичні основи феномену стигматизації від класифікації І. Гоффмана до сучасних концепцій самостигматизації та victim-blaming. Особлива увага приділяється специфіці воєнного контексту, де традиційна типологія стигм («тілесні вади», «недоліки характеру», «філогенетична стигма») набуває нових значень.

На основі емпіричного дослідження (N=622, листопад 2022 – грудень 2023) встановлено, що 10–43% українців поділяють стереотипні уявлення про СНПК: від міфу про «ганьбу сім'ї» (20% не заперечують) до victim-blaming («жінки провокують солдатів», 20%) та переконання про можливість уникнути насильства від озброєних загарбників (43,1%). Кореляційний аналіз виявив значущі зв'язки між патріархальними міфами мирного часу та їхнім перенесенням на воєнний контекст ($r=0,150-0,496$, $p\leq 0,001$). Чоловіки демонструють вищий рівень стереотипності (U Манна-Уїтні, $p\leq 0,001$), а вікові кореляції ($r=0,105-0,378$, $p\leq 0,001$) у жінок вказують на поколінні відмінності.

Доведено, що стигматизація створює багаторівневий бар'єр для отримання допомоги: публічна стигма провокує соціальну ізоляцію, очікувана стигма стримує звернення по підтримку, внутрішня стигма посилює самозвинувачення та симптоми ПТСР. Результати дослідження слугують емпіричною основою для розробки психоедукаційних програм, травма-інформованих протоколів допомоги та державної політики протидії гендерно зумовленому насильству.

Ключові слова: стигматизація, самостигматизація, сексуальне насильство під час конфлікту, victim-blaming, СНПК, посттравматичний стресовий розлад, психоедукація.

Hupalovska V., Kanivets I. SOCIAL STIGMATIZATION OF CONFLICT-RELATED SEXUAL VIOLENCE SURVIVORS: THEORETICAL AND EMPIRICAL ANALYSIS

The article analyzes social stigmatization as a key factor of retraumatization for individuals who survived conflict-related sexual violence (CRSV). Theoretical foundations of stigmatization phenomenon are considered from E. Goffman's classification to modern concepts of self-stigmatization and victim-blaming. Special attention is given to war context specifics, where traditional stigma typology ("bodily deformities", "character flaws", "stigma of ancestry") acquires new meanings.

Based on empirical research (N=640, November 2022 – December 2023), it was established that 10–43% of Ukrainians endorse stereotypical beliefs about CRSV: from "family shame" myth (20% do not deny) to victim-blaming ("women provoke soldiers", 20%) and belief in possibility to avoid violence from armed invaders (43.1%). Correlation analysis revealed significant links between peacetime patriarchal myths and their transfer to wartime context ($r=0.150-0.496$, $p\leq 0.05$). Men demonstrate higher stereotyping levels (Mann-Whitney U, $p\leq 0.001$), while age correlations ($r=0.105-0.378$, $p\leq 0.001$) indicate generational differences.

It is proven that stigmatization creates multilevel barriers to help-seeking: public stigma provokes social isolation, anticipated stigma restrains seeking support, internalized stigma intensifies self-blame and PTSD symptoms. Research results provide empirical basis for developing psychoeducational programs, trauma-informed care protocols, and state policy to counter gender-based violence.

Key words: stigmatization, self-stigmatization, conflict-related sexual violence, victim-blaming, CRSV, post-traumatic stress disorder, psychoeducation.

Вступ. Сексуальне насильство під час воєнного конфлікту є не лише індивідуальною травмою, але і створює системний виклик для суспільства, яке має виробити адекватні механізми реагування. За даними ООН, сексуальне насильство як зброя війни застосовувалося у 90% сучасних конфліктів, створюючи мільйони постраждалих, більшість з яких залишаються в тіні через страх стигматизації. В умовах повномасштабної агресії проти України фіксуються системні воєнні злочини сексуального характеру на окупованих територіях, що потребує негайного теоретичного осмислення та емпіричного дослідження суспільних настанов.

Актуальність дослідження зумовлена подвійним дефіцитом: 1) відсутністю вітчизняних досліджень стигматизації СНПК в умовах гібридної війни; 2) стійкістю патріархальних міфів, які переносяться з мирного часу на воєнний контекст, створюючи умови для ретравматизації постраждалих. Мета дослідження – проаналізувати механізми соціальної стигматизації осіб, що пережили СНПК, та емпірично перевірити поширеність стереотипних уявлень серед українців.

Матеріали дослідження. Соціальна стигматизація (тавро, клеймо) – це негативне виділення суспільством індивіда, явища або соціальної групи за якоюсь ознакою з відповідним стереотипним набором соціальних реакцій на цього індивіда (або представників соціальної групи). На стигматизацію впливають забобони та ідеологеми, які історично встановилися у конкретному суспільстві і стали частиною світогляду спільноти. При цьому певні характеристики індивіда не беруться до уваги [1].

Оскільки йдеться про осіб, що пережили психологічну травму внаслідок вчиненого над ними насильства, важливо враховувати момент самостигматизації – упередження проти себе самого, базоване на причетності до чого-небудь несхвалюваного у суспільстві [2]. Внутрішня стигматизація (або самостигматизація) виникає внаслідок ураження емоційно-вольової сфери потерпілої від сексуального насильства почуттями провини, сорому, безпомічності та іншими. Так формується певний тип соціальної взаємодії, який включає такі фактори: по-перше, саму стигматизацію особистості, що пережила сексуальне насильство внаслідок конфлікту, яка має безпосередні прояви – виключення зі спільноти, образливу поведінку або уникання особи, що пережила сексуальне насильство, пов'язане з війною. По-друге, самостигматизація призводить до того, що особа, яка постраждала від сексуального насильства внаслідок військового конфлікту, підсвідомо вибирає ту суспільну поведінку, яка носить образливий характер, концентрує на ній свою увагу і може застосовувати до себе самоізоляцію [3].

Психологічний розгляд такої болючої та чутливої тематики потребує міждисциплінарного підходу, оскільки перебуває на межі з психіатрією, соціологією та соціальною психологією. Внаслідок травматизації проявляються різні симптоми, з якими працює психіатрія як галузь медицини – від тривоги, депресії та дисоціативних розладів до спроб суїциду. Важливо аналізувати СНПК і з позиції соціальної психології, де розглядаємо стигматизацію як процес взаємодії між постражданою та суспільством [4]. Вивчення стигматизації постраждалих осіб апелює до зв'язків із соціологією, а саме до аналізу сприймання у суспільстві постраждалих від сексуального насильства внаслідок військового конфлікту.

Зараз Україна перебуває в епіцентрі військових дій, і з'являються нові контекстуальні ставлення до розробленої Ірвіном Гофманом типології стигм. Автор виділяв три істотно різні типи стигм: 1) «тілесні вади (каліцтво)» – різноманітні фізичні відхилення; 2) «індивідуальні недоліки характеру»; 3) стигма «філогенезу раси, національності та релігії», що передається від одного покоління до іншого і таврує всіх членів сім'ї [5].

Внаслідок військових дій з'являється велика кількість наших військових-захисників та мирних жителів, які через поранення втратили кінцівки чи зазнали спотворення зовнішності. У контексті війни ці люди сприймаються як герої-захисники або постраждалі мирні жителі. Тобто негативність цього виду стигми може нівелюватися у суспільній думці.

До другого типу стигми – недоліків характеру – І. Гофман відносить сплутаність свідомості, слабку волю, неприродні або неконтрольовані пристрасті, судимість, наркоманію, гомосексуалізм, втрату роботи, спроби самогубства й навіть радикальну політичну позицію. Щодо української дійсності М. Чутора додає до цієї групи стигм «індивідуальні недоліки характеру», алкоголізм і відсутність постійного місця проживання (так зване «бомжування») [2]. У контексті наслідків російсько-української війни повернення із зони бойових дій великої кількості військових, які зазнали переходу життя в режим високої реактивності, функціонування в режимі інстинкту виживання, може викликати появу серед мирного населення колишніх військових з іншими навичками реагування. Серед них може бути певна кількість осіб з контузіями, симптомами ПТСР, які можуть виглядати ззовні як «недоліки характеру» або як «психічний розлад». Суспільне сприйняття і вироблення стереотипу ставлення до наших захисників, які повернулися з фронту, нашій спільноті ще доведеться пройти. Суспільним інституціям, ЗМІ, громадським організаціям, психологічним спільнотам необхідно вже працювати над тим, щоб у майбутньому колишній військовий і патріот, котрий зазнав змін психіки та характеру через захист рідної землі й народу, не був стигматизований як психічно невірноважений чи психічно хворий.

Травматична подія, що відбулася в житті постражданої особи (зокрема, від СНПК), відображається як на її емоційно-вольовій сфері, так і на її соціальній активності та поведінці. Із наявними

симптомами психологічної реакції на травму вони можуть виглядати як «психічно хворі», тобто підпадати під стереотипну групу стигматизації за І. Гофманом – «дефект характеру».

Часто постраждали від сексуального насильства вважають себе винними у військовому злочині. Здебільшого психологи у роботі з постраждалими стикаються з думками, які не мають під собою реальних підстав з позиції неутрамованої людини. Однак для постраждалих від СНПК внутрішня реальність стає іншою. Внаслідок глибокої травми та симптомів комплексного постратравматичного стресового розладу у мисленні постраждалих з'являються ознаки маячення, підстава яких – потреба гіперконтролю та відповідальності за себе. Оскільки в момент вчинення насильства контроль був втрачений, він повертається уже після насильства у формі нав'язливих станів, невротичних або психотичних проявів або ПТСР [6]. На жаль, постраждалі, в тому числі через свій психічний стан, не часто звертаються за допомогою. Серед причин мовчати є також бажання уникнути соціальної стигматизації, а конкретніше – страх бути звинуваченою в колабораціонізмі, розпусті, провокуванні гвалтівників або проституції [7]. Тобто виходить парадоксальна ситуація: не кривдник відчуває сором за свої вчинки, а постраждала від дій кривдника відчуває сором за те, що відбулося.

Такі симптоми свідчать про значне ураження емоційно-вольової сфери постраждалих, це й підвищення тривоги, помисливості; людина стає носієм страшної таємниці, яка їй болить, й про яку вона нікому не хоче розповідати. З іншого боку, спостерігається широкий діапазон позицій українського суспільства – від засудження постраждалих від зґвалтування у мирний час до глибокого суспільного співчуття й болю стосовно подій масового сексуального насильства над населенням у Бучі, Бородянці та інших окупованих територіях.

Емпіричні дослідження ставлень українців до СНПК. Результати. З метою виявлення настанов стосовно постраждалих від СНПК і з'ясування ставлення українців до сексуального насильства під час війни проведено опитування 622 осіб віком від 17 до 79 років. В опитуванні взяли участь 320 жінок і 302 чоловіки. Середній вік чоловіків становив 30,56 року ($SD = 12,14$), а середній вік жінок – 29,62 року ($SD = 13,00$). Опитування проводилося через гугл-форму з листопада 2022 року по грудень 2023 включно.

Щодо освіти опитаних: 44,2% мають вищу освіту, 30,3% – незакінчену вищу, 10,1% – середню спеціальну, 9,5% закінчили лише середню школу, 7,8% мають дві або більше вищих освіт. Це свідчить про те, що більшість опитаних (приблизно 82%) мають або отримують вищу освіту.

Щодо місця дитинства та підліткового віку опитаних: 162 особи (29,5%) виросли у селі, 118 осіб (19,1%) – у районних центрах, 176 осіб (28,5%) – у містах з населенням від 50 до 100 тисяч, а 168 осіб (27,2%) – в обласних центрах. Такий розподіл приблизно відповідає демографічному розподілу жителів України за величиною населених пунктів [8].

Важливо відзначити географічний розподіл опитаних до початку війни: 11,8% проживали у східних областях, 23,7% – у центральних, 54,1% – у західних, 10,4% – у південних областях. Зараз 70% опитаних проживають у тому ж місці, де раніше, 14% – в безпечнішому регіоні України, 13,8% – за кордоном.

Стигматизація як перешкода допомозі постраждалим. Частково відповідь на питання, як відчувають себе жертви сексуального насильства й чому не звертаються за допомогою, можна знайти в результатах, отриманих на твердження: «Сексуальне насильство, зокрема зґвалтування, є великою ганьбою для сім'ї. Краще уникати спілкування з такими сім'ями, щоб не нашкодити своїй репутації» (див. Рис. 1). Відповіді оцінювалися за шкалою: 0 – абсолютно ні, 1 – ні, 2 – не впевнений, 3 – так, 4 – повністю згоден.

На це твердження 9,9% опитаних погодилися, а ще 10,4% не висловили протесту (див. Рис. 1). Таким чином, через позицію щонайменше 20% мешканців громади жертви можуть відчувати тиск сорому, неприйняття, почувати себе в ізоляції або стигматизованими.

Розповсюджене ставлення до потерпілих від сексуального насильства в мирний час поширюється, на жаль, і на умови війни. Відповіді на питання із категорії «самі винні» («Жінки на окупованих територіях провокують солдатів на сексуальні стосунки своєю розпусною поведінкою») розподілилися таким чином: 7,3% опитаних абсолютно погоджуються або вважають, що так. Ще 12,7% вагаються, але не кажуть, що ні (див. Рис. 2). Таким чином, 20% вважають самих постраждалих відповідальними за сексуальне насильство під час війни. Це так званий «victim-blaming» – звинувачення жертв [7].

Не вірять у беззахисність постраждалих від СНПК ще більший відсоток опитаних. У відповідь на твердження «Якщо жінка не хоче бути зґвалтована солдатами, то вона знайде спосіб захиститися, уникнути цього» 22,9% погодилися, а ще 20,2% опитаних не заперечили (див. Рис. 3).

Отже, 43,1% респондентів, що становить майже половину опитаних, думають, що від озброєних солдатів можна захиститися чи уникнути насильства.

Законною здобиччю війни вважають жінок 6,2% опитаних. Ще 4,2% відповідають «не знаю», однак не заперечують. Отож, у відповідь на питання «Жінки захоплених територій – законна здобич під час війни. Нічого дивного, що їх використовують для сексу» 11,4% респондентів не дали заперечувальної відповіді (див. Рис. 4).

Сексуальне насильство, зґвалтування - це великий сором для сім'ї. З такими сім'ями краще не спілкуватися, щоб не заплямити свою репутацію.

636 відповідей

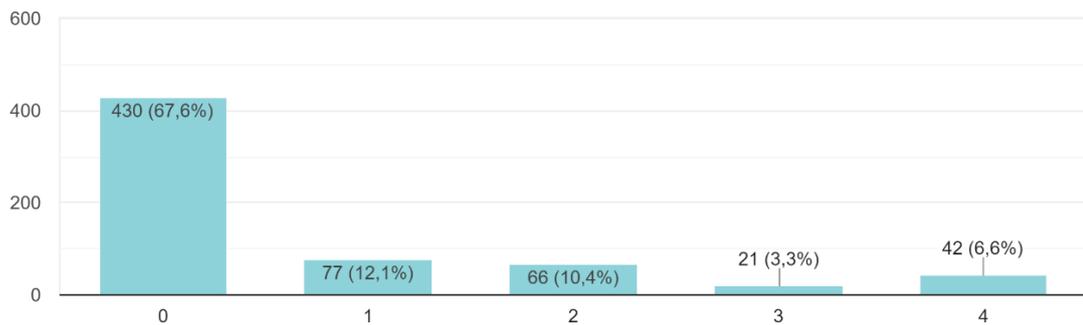


Рис. 1. Розподіл відповідей респондентів на питання «Сексуальне насильство, зґвалтування – це великий сором для сім'ї. З такими сім'ями краще не спілкуватися, щоб не заплямити свою репутацію»

3. Жінки на окупованих територіях провокують солдатів на сексуальні стосунки своєю розпусною поведінкою

640 відповідей

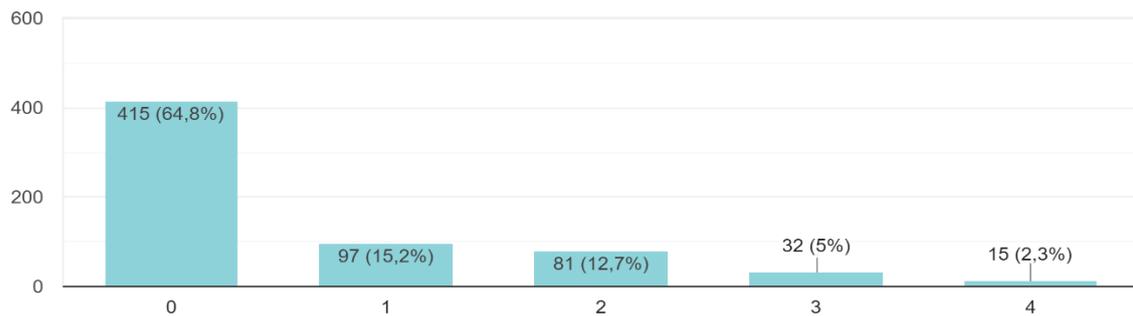


Рис. 2. Розподіл відповідей респондентів на питання «Жінки на окупованих територіях провокують солдатів на сексуальні стосунки своєю розпусною поведінкою»

12. Якщо жінка не хоче бути зґвалтована солдатами, то вона знайде спосіб захиститися, уникнути цього

640 відповідей

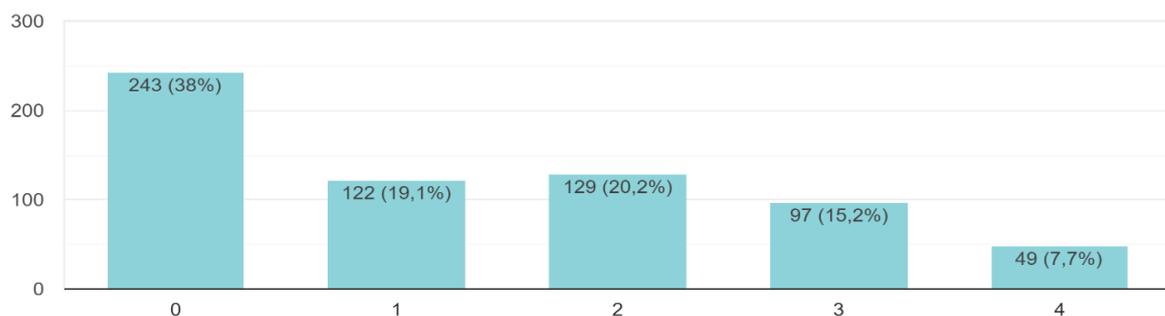


Рис. 3. Розподіл відповідей респондентів на питання «Якщо жінка не хоче бути зґвалтована солдатами, то вона знайде спосіб захиститися, уникнути цього»

4. Жінки захоплених територій - законна здобич під час війни. Нічого дивного, що їх використовують для сексу

640 відповідей

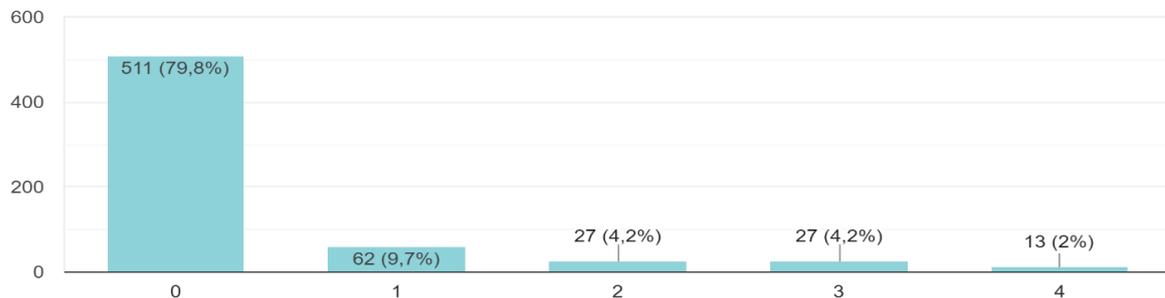


Рис. 4. Розподіл відповідей респондентів на питання «Жінки захоплених територій – законна здобич під час війни. Нічого дивного, що їх використовують для сексу»

Можемо підсумувати, що від 10 до 43% опитаних не заперечують стереотипів стосовно сексуального насильства під час війни і створюють умови для самозвинувачення та стигматизації постраждалих.

Кореляційний та порівняльний аналіз стереотипів. Цікаво з'ясувати, чи пов'язані стереотипні уявлення про сексуальне насильство у мирний час із помилковими судженнями стосовно СНПК. Для виявлення можливого взаємозв'язку застосовано кореляційний аналіз отриманих даних. З метою статистичної обробки результатів опитування використовувався пакет Statistica 8.0. Унаслідок відсутності нормального розподілу для статистичного аналізу даних використано непараметричні критерії.

Згідно з кореляційним аналізом, 79,1% міфів про сексуальне насильство в мирний час (1–10 у стовпчиках (див. табл.1)) у загальній групі опитаних мають статистично значущі зв'язки (з коефіцієнтами кореляції від $r=0,150$ до $r=0,496$ при $p \leq 0,001$) з уявленнями про сексуальне насильство під час війни (див. табл. 1).

Таблиця 1

Кореляції між стереотипами стосовно сексуального насильства у мирний час (1–10) та стосовно СНПК (1–22) (N=622)

Variable	All Groups Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1_(Recovered)) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < 0,00100$									
	1. Жінк	2. Жінк	3. Жінк	4. Як	5.	6.	7.	8.	9.	10.
6.Сором для сім'ї	0,226	0,299	0,267	-0,157	0,178	0,277	0,300	0,327	0,300	0,214
1. солдати довго не м	0,268	0,351	0,353	-0,119	0,199	0,356	0,324	0,369	0,349	0,297
2.Жінки на окуповани:	0,286	0,408	0,421	-0,259	0,256	0,496	0,437	0,441	0,351	0,324
3. Провокують чолові	0,310	0,396	0,378	-0,181	0,227	0,425	0,387	0,380	0,325	0,331
12. Якщо жінка не хоч	0,193	0,275	0,290	-0,174	0,316	0,340	0,360	0,260	0,289	0,286
4. Жінки захоплених т	0,176	0,273	0,282	-0,250	0,172	0,420	0,301	0,383	0,330	0,226
5. Сексуальне викори	-0,235	-0,265	-0,237	0,354	-0,164	-0,324	-0,281	-0,279	-0,266	-0,150
7. Сексуальне викори	-0,156	-0,222	-0,193	0,204	-0,083	-0,200	-0,217	-0,185	-0,133	-0,109
8. Війна - це агресія, і	0,152	0,190	0,178	-0,074	0,090	0,212	0,150	0,185	0,196	0,170
9. Солдатам наказую	0,081	0,170	0,200	-0,117	0,079	0,249	0,193	0,190	0,171	0,106
10.солдати використо	-0,052	-0,117	-0,149	0,136	-0,167	-0,127	-0,151	-0,089	-0,118	-0,041
11. Солд мстять за за	0,134	0,200	0,179	-0,094	0,076	0,181	0,154	0,179	0,167	0,130
13. Згвалтування жінс	-0,155	-0,151	-0,135	0,114	-0,054	-0,176	-0,149	-0,164	-0,139	-0,109
14. Згвалтування здій	0,085	0,179	0,159	-0,071	0,236	0,158	0,179	0,207	0,188	0,161
15. насильники повин	-0,184	-0,165	-0,124	0,251	-0,084	-0,242	-0,167	-0,222	-0,123	-0,150
16. Постраждалих кр	0,081	0,195	0,224	-0,065	0,156	0,169	0,173	0,167	0,142	0,067
17. справи треба підд	-0,150	-0,066	-0,078	0,148	-0,024	-0,037	-0,054	-0,051	-0,061	-0,003
18. Не варто особлив	0,221	0,403	0,366	-0,261	0,268	0,392	0,359	0,422	0,344	0,190
19. Громада повинна	-0,170	-0,283	-0,272	0,271	-0,160	-0,310	-0,237	-0,285	-0,283	-0,141
20. Не варто допомага	0,238	0,348	0,380	-0,284	0,227	0,382	0,346	0,398	0,343	0,190
21. Не варто говорити з	0,184	0,333	0,355	-0,235	0,155	0,346	0,280	0,398	0,271	0,156
22. Різне/Не винні	-0,206	-0,076	-0,131	0,017	-0,019	-0,075	-0,128	0,031	-0,130	-0,072

Позначення у таблиці: 1–10 у стовпцях – стереотипи стосовно сексуального насильства у мирний час:

1. Жінки (частина, принаймні) таємно мріють бути зґвалтованими.
2. Жінка, яка приймає подарунки і йде в ресторан, повинна розуміти, до чого це приведе. За все треба платити, оплатою буде секс.
3. Жінки, які ходять у коротких спідницях, одягаються спокусливо, самі провокують чоловіків.
4. Як би не поводитись жінка, примушувати її до сексуальних стосунків ніхто не має права.
5. Жінку, якщо вона опирається, зґвалтувати неможливо.
6. Якщо жінка опирається під натиском сексуальних дій чоловіка, то вона все одно згодна. Просто прийнято опиратись.
7. Якщо жінка каже «ні», то це на 50% «так». Просто прийнято говорити «ні».
8. Жінка, яку утримує чоловік, зобов'язана не відмовляти у сексі.
9. Жінка повинна погодитися на дошлюбний секс.
10. Жінка повинна бути обізнана, як догоджати чоловікові сексуально.

Це статистично підтверджує, що патріархальні уявлення про сексуальне насильство в мирний час пов'язані з прийняттям сексуального насильства під час війни і створюють умови для обвинувачення жертв та їхньої стигматизації.

Позитивна кореляція між уявленнями про насильство та віком спостерігаються у чоловіків ($r=0,196$ при $p \leq 0,001$) лише стосовно стереотипу, що жінки на окупованих територіях провокують сексуальне насильство своєю розпусною поведінкою (див. табл. 2). Старші чоловіки більше схильні так думати.

Таблиця 2

Кореляції між стереотипами стосовно сексуального насильства у мирний час (1–10) та стосовно СНПК (1–22) у групі чоловіків (N=302)

Стать=1 чол Spearman Rank Order Correlations (Stigma_Rape) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < .00100$																
	Вік	Пожив ДоВійн	Пожив Зараз	Освіта	Правдивість	інтелект	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
10.	0.050	-0.075	0.053	0.046	0.012	0.175	0.286	0.383	0.355	-0.048	0.126	0.298	0.377	0.465	0.529	1.000
6.	-0.100	-0.111	-0.007	-0.103	0.061	0.027	0.261	0.300	0.256	-0.057	0.134	0.186	0.253	0.299	0.279	0.225
1.	0.000	-0.020	-0.115	-0.026	0.020	0.114	0.270	0.353	0.376	-0.103	0.128	0.398	0.319	0.340	0.333	0.323
2.	0.109	-0.138	-0.058	-0.077	0.012	0.139	0.291	0.357	0.383	-0.196	0.198	0.522	0.400	0.411	0.279	0.288
3.	0.196	-0.103	-0.040	-0.037	0.087	0.163	0.387	0.380	0.360	-0.154	0.170	0.470	0.349	0.346	0.304	0.315
12.	0.043	-0.014	-0.071	-0.048	-0.110	0.090	0.243	0.248	0.250	-0.138	0.238	0.365	0.302	0.220	0.258	0.226
4.	0.123	-0.064	0.010	0.043	0.076	0.034	0.236	0.307	0.299	-0.263	0.171	0.407	0.294	0.374	0.303	0.222
5.	-0.063	0.062	0.016	0.059	0.088	0.013	-0.248	-0.357	-0.230	0.367	-0.141	-0.351	-0.291	-0.344	-0.288	-0.146
7.	-0.057	-0.007	-0.054	0.019	0.043	0.103	-0.124	-0.185	-0.092	0.185	0.008	-0.120	-0.148	-0.138	-0.067	-0.022
8.	0.006	0.093	-0.137	-0.053	0.022	0.138	0.206	0.238	0.297	-0.109	0.103	0.288	0.186	0.229	0.271	0.209
9.	0.041	-0.010	-0.091	0.001	0.038	0.184	0.113	0.161	0.200	-0.131	0.102	0.289	0.208	0.223	0.133	0.076
10.	-0.079	-0.042	0.009	0.044	0.024	0.100	-0.028	-0.029	-0.063	0.148	-0.086	-0.050	-0.078	-0.033	-0.016	0.033
11.	-0.059	0.029	-0.075	0.040	0.073	0.118	0.130	0.216	0.177	-0.143	0.069	0.232	0.198	0.183	0.199	0.174
13.	-0.056	-0.036	-0.056	-0.032	0.006	-0.007	-0.107	-0.127	-0.100	0.157	-0.012	-0.141	-0.156	-0.111	-0.119	-0.069
14.	0.040	0.017	-0.057	0.019	0.031	0.055	0.042	0.112	0.090	-0.012	0.217	0.180	0.089	0.195	0.236	0.193
15.	-0.133	0.023	-0.047	-0.030	0.044	-0.014	-0.218	-0.232	-0.139	0.312	-0.070	-0.303	-0.213	-0.258	-0.118	-0.103
16.	-0.020	0.082	-0.028	-0.114	0.046	0.007	0.039	0.194	0.276	-0.095	0.161	0.161	0.187	0.171	0.217	0.088
17.	0.079	0.036	-0.059	0.059	-0.009	0.048	-0.125	-0.084	-0.062	0.190	0.092	-0.030	-0.049	-0.028	-0.031	0.048
18.	0.090	0.017	-0.093	-0.105	-0.005	0.052	0.259	0.386	0.347	-0.254	0.186	0.366	0.371	0.407	0.367	0.181
19.	-0.127	-0.017	-0.021	-0.063	0.019	0.000	-0.215	-0.274	-0.214	0.271	-0.067	-0.275	-0.243	-0.250	-0.229	-0.160
20.	0.078	0.033	-0.102	-0.054	0.054	0.050	0.261	0.386	0.386	-0.266	0.202	0.437	0.398	0.413	0.303	0.165
21.	0.105	-0.028	-0.096	-0.132	0.015	0.062	0.229	0.301	0.309	-0.208	0.108	0.321	0.277	0.360	0.205	0.108
22.	-0.156	0.021	-0.085	0.082	0.073	0.195	-0.234	-0.144	-0.156	-0.024	-0.054	-0.167	-0.181	0.016	-0.115	0.055

Позначення у таблиці: 1–22 у рядках – стереотипи стосовно сексуального насильства під час війни:

1. Під час війни солдати армії окупанта довго не мали сексуальних стосунків, тому потребують контактів з будь-якими жінками.
2. Жінки на окупованих територіях провокують чоловіків своєю вродою, гарним виглядом, одягом.
3. Жінки на окупованих територіях провокують солдатів на сексуальні стосунки своєю розпусною поведінкою.
4. Жінки захоплених територій – законна здобич під час війни.
5. Сексуальне використання жінок під час війни – злочин проти людини.
6. Сексуальне насильство – сором для сім'ї.
7. Сексуальне використання жінок під час війни – злочин проти нації, геноцид народу.
8. Війна – це агресія, нею заражаються її учасники.
9. Солдатам наказують гвалтувати жінок і дітей ворога.
10. Солдати використовують насильство, щоб відчути владу, самоствердження.
11. Солдати мстять за загиблих товаришів та виміщують злість за труднощі війни.

12. Якщо жінка не хоче бути зґвалтована солдатами, то вона знайде спосіб захиститися.
13. Зґвалтування жінок під час війни – це ознака нелюдського ставлення росіян до українців.
14. Зґвалтування здійснюють лише найбільш агресивні військові.
15. Насильники повинні бути найжорсткіше покарані.
16. Постраждалих краще не рухати і не говорити з ними про це, дати їм спокій.
17. Справи із СНПК треба піддавати щонайбільшому розголосу.
18. Не варто особливо займатися наслідками зґвалтувань під час війни.
19. Громада повинна знайти нетравматичний спосіб, як підтримати жінок, які постраждали від сексуального насильства під час війни.
20. Не варто допомагати жертвам сексуального насильства, вони самі справляться.
21. Не варто говорити з жертвами сексуального насильства, бо це великий сором для їхньої сім'ї.
22. Жінки взагалі не винні у СНПК.

Із табл. 2 також видно, що стереотипи стосовно СНПК не корелюють у чоловіків із величиною населеного пункту проживання до війни і під час війни, не корелюють значимо з освітою, правдивістю відповідей та інтелектом (одне питання для скринінгу), зате значимо корелюють із 57,3% стереотипів стосовно сексуального насильства у мирний час. У жінок в опитаній групі лише 50,0% стереотипів мають статистично значущі інтеркореляції (див. табл. 3).

У жінок значно більше стереотипів про сексуальне насильство в мирний час значущо корелюють з віком ($r=0,105$ до $r=0,376$ при $p \leq 0,001$). Це судження «2. Жінка, яка приймає подарунки і йде в ресторан повинна розуміти, до чого це приведе. За все треба платити, оплатою буде секс» ($r=0,376$), «3. Жінки, які ходять у коротких спідницях, одягаються спокусливо, самі провокують чоловіків» ($r=0,320$), «6. Якщо жінка опирається під натиском сексуальних дій чоловіка, то вона все одно згодна. Просто прийнято опиратись» ($r=0,188$) і «8. Жінка, яку утримує чоловік, зобов'язана не відмовляти у сексі» ($r=0,328$).

Те саме стосується взаємозв'язків з віком стереотипів стосовно СНПК у жінок (див. табл. 3). Старші жінки більше схильні до стереотипів: «2. Жінки на окупованих територіях провокують чоловіків своєю вродою, гарним виглядом, одягом» ($r=0,325$), «3. Жінки на окупованих територіях провокують солдатів на сексуальні стосунки своєю розпусною поведінкою» ($r=0,379$),

Таблиця 3

Кореляції між стереотипами стосовно сексуального насильства у мирний час (1–10) та стосовно СНПК (1–22) у групі жінок (N=320)

Variable	Стать=0 жін Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet1_(Recovered)) MD pairwise deleted Marked correlations are significant at $p < 0,00100$													
	Вік	Правди	інтелект	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	
6. Сором для сім'ї	-0,088	-0,076	-0,083	0,074	0,257	0,171	-0,162	0,136	0,287	0,254	0,277	0,206	0,144	
1. Солдати потребують секс стосунків	0,050	0,044	-0,021	0,190	0,325	0,268	-0,026	0,200	0,256	0,255	0,350	0,297	0,217	
2. Провокують вродою	0,325	-0,158	-0,006	0,190	0,441	0,409	-0,243	0,242	0,400	0,397	0,423	0,366	0,306	
3. Провокують розпусною поведінкою	0,379	-0,112	0,020	0,157	0,388	0,360	-0,132	0,226	0,326	0,382	0,366	0,289	0,301	
12. Якщо жінка не хоче бути зґвалтована	0,086	-0,140	-0,043	0,065	0,270	0,268	-0,138	0,334	0,236	0,353	0,250	0,258	0,298	
4. Жінки захоплені територій - законна :	0,050	-0,060	-0,064	0,023	0,204	0,205	-0,158	0,100	0,411	0,254	0,347	0,280	0,188	
5. Сексуальне використання жінок під ча	0,034	0,003	0,093	-0,103	-0,070	-0,115	0,202	-0,082	-0,169	-0,166	-0,060	-0,051	-0,058	
7. Сексуальне використання жінок під ча	-0,022	0,015	-0,005	-0,099	-0,225	-0,228	0,141	-0,100	-0,236	-0,227	-0,175	-0,100	-0,146	
8. Війна - це агресія, нею заражаються її	-0,005	-0,086	-0,040	0,081	0,138	0,057	0,007	0,066	0,115	0,085	0,126	0,101	0,122	
9. Солдатам наказують гвалтувати жінок	0,084	-0,021	0,059	0,046	0,181	0,223	-0,103	0,042	0,212	0,183	0,160	0,223	0,130	
10. солдати використовують насильство,	-0,041	-0,005	0,024	-0,011	-0,179	-0,177	0,075	-0,205	-0,161	-0,175	-0,098	-0,171	-0,070	
11. Солд мстять за загиблих товаришів т;	0,053	-0,004	0,083	0,108	0,179	0,168	0,002	0,052	0,108	0,075	0,163	0,090	0,069	
13. Зґвалтування жінок під час війни - це	-0,182	0,019	-0,031	-0,155	-0,152	-0,129	-0,004	-0,046	-0,194	-0,089	-0,195	-0,101	-0,120	
14. Зґвалтування здійснюють лише найбі	0,227	-0,131	-0,083	0,093	0,223	0,181	-0,083	0,214	0,093	0,218	0,189	0,068	0,097	
15. насильники повинні бути найжорсткі	-0,092	0,013	-0,067	-0,096	-0,065	-0,055	0,108	-0,047	-0,115	-0,071	-0,144	-0,060	-0,165	
16. Постраждалих краще не рухати і не	-0,018	0,009	0,017	0,045	0,166	0,109	0,054	0,091	0,124	0,072	0,108	-0,027	-0,012	
17. справи треба піддавати щонайбільш	-0,096	0,067	-0,028	-0,128	-0,021	-0,050	0,039	-0,117	0,001	-0,015	-0,025	-0,031	-0,010	
18. Не варто особливо займатися нас	0,200	-0,184	0,018	0,080	0,385	0,325	-0,182	0,306	0,365	0,278	0,379	0,211	0,147	
19. Громада повинна знайти нетравматич	-0,064	-0,015	-0,060	-0,035	-0,260	-0,267	0,207	-0,207	-0,292	-0,159	-0,271	-0,255	-0,051	
20. Не варто допомагати жертвам сексуал	0,200	-0,011	-0,051	0,102	0,262	0,300	-0,202	0,175	0,217	0,165	0,291	0,260	0,131	
21. Не варто говорити з жертвами сексуал	0,255	-0,038	0,005	0,060	0,351	0,362	-0,220	0,158	0,344	0,234	0,411	0,289	0,169	
22. Різне/Не винні	0,042	-0,232	-0,024	-0,167	-0,012	-0,073	0,033	0,038	0,027	-0,069	0,050	-0,122	-0,168	

«14. Зґвалтування здійснюють лише найбільш агресивні військові» ($r=0,227$), «18. Не варто особливо займатися наслідками зґвалтувань під час війни» ($r=0,200$), «20. Не варто допомагати жертвам сексуального насильства, вони самі справляться» ($r=0,200$), «21. Не варто говорити з жертвами сексуального насильства, бо це великий сором для їхньої сім'ї» ($r=0,225$).

Таким чином, у жінок спостерігається більше, ніж у чоловіків, зв'язків стереотипних уявлень з віком, що свідчить про велику різницю у стереотипності поглядів між молодими та старшими жінками. Молоді жінки в основному не поділяють патріархальних уявлень про сексуальне насильство.

У групі чоловіків стереотипні уявлення характерні як для молодих, так і для старших чоловіків. Стереотипність поглядів не пов'язана з віком.

За даними **порівняльного аналізу** за непараметричним критерієм Манна-Уїтні між групами чоловіків та жінок спостерігаються статистично значущі відмінності за всіма аналізованими судженнями. Найпромовистіші представлені на рис. 5.

Як видно з рис. 5, відповіді чоловіків за всіма настановами більш патріархальні та стереотипні, а відмінності статистично значущі на найвищому рівні ймовірності $p \leq 0,001$. У жінок значимо вищі оцінки у відповідь на судження, які стверджують право жінки на вибір («Як би не поведилась жінка, примушувати її до сексуальних стосунків ніхто не має права»), і про те, що громада повинна знайти нетравматичний спосіб, як допомогти постраждалим (Rank Sum Чол=86709,5, Rank Sum Жін=107043,5, $U=40956,5$, $Z=-3,2874$, $p=0,001$).

Отже, в реальних умовах відповідно до природи та функціонування стереотипів зберігається знайома індивідові реакція – швидше мовчазного осуду, ніж готовності та вміння допомогти постраждалим.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі розгорнуті висновки. Емпірично підтверджено стигматизацію як багаторівневий процес, що включає публічну стигму (20–43% стереотипних уявлень серед населення), очікувану стигму (страх звернення за допомогою) та внутрішню стигму (самозвинувачення постраждалих), створюючи замкнене коло ретравматизації. Встановлено високу переносність патріархальних міфів з мирного часу на воєнний контекст (79,1% значущих кореляцій, $r=0,150-0,498$), що свідчить про системну проблему суспільної свідомості, а не ізольовані індивідуальні упередження. Виявлено гендерну асиметрію сприйняття: чоловіки демонструють вищий рівень victim-blaming та стереотипності ($p \leq 0,001$), що створює додатковий тиск на постраждалих жінок та ускладнює їхню реабілітацію. Доведено віковий градієнт стереотипності у жінок ($r = 0,105 - 0,396$), що вказує на можливість міжпоколінних змін через психоедукацію молоді та необхідність цілеспрямованого впливу на старші вікові групи. Підтверджено недостатність психологічно компетентних суспільних реакцій: замість емпатії домінують мовчазний осуд (43% вірять у можливість уникнути СНПК) та ізоляція («ганьба сім'ї», 20%).

Перспективами подальших досліджень є розробка та апробація шкали стигматизації СНПК для української вибірки, лонгітюдні дослідження динаміки суспільних настанов у воєнний та післявоєнний періоди, клінічні дослідження взаємозв'язку рівня інтерналізованої стигми із симптомами ПТСР у постраждалих, порівняльний аналіз стигматизації цивільних та військових, постраждалих від СНПК, ефективність психоедукаційних інтервенцій у деконструкції стереотипів.

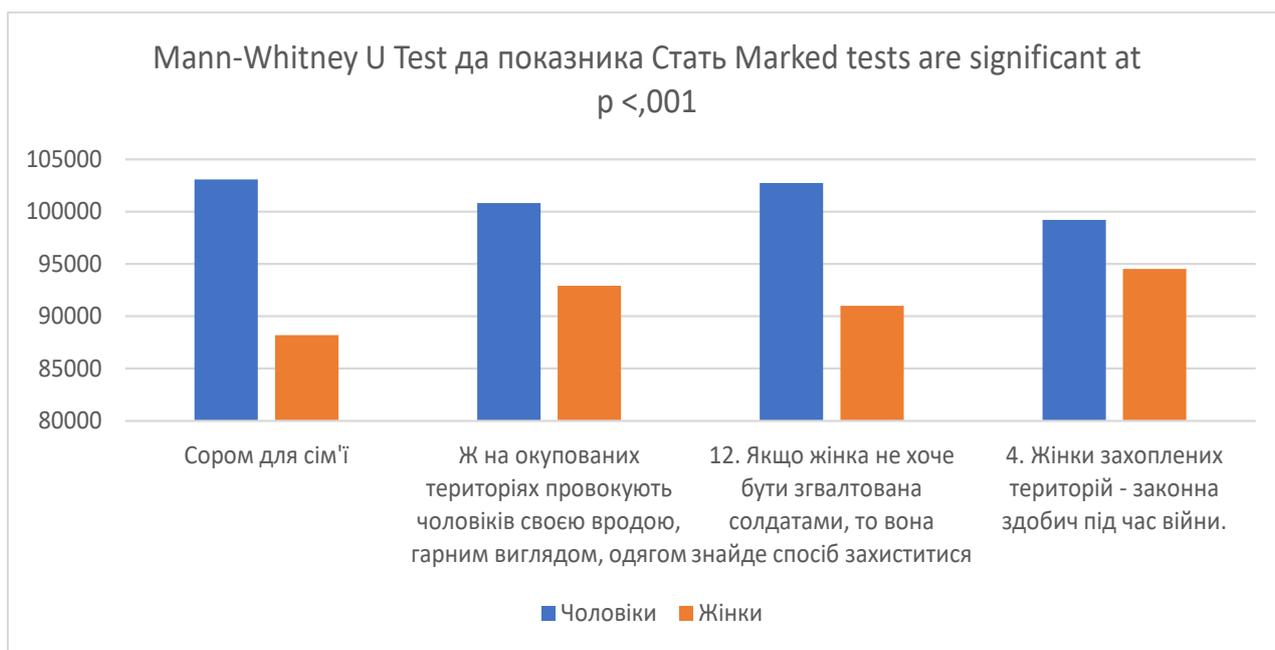


Рис. 5. Статистично значущі відмінності між поглядами чоловіків та жінок стосовно настанов щодо сексуального насильства під час війни (дані порівняльного аналізу за критерієм Манна-Уїтні у групах чоловіків та жінок)

Література:

1. Товщик С.А. Стигматизація (stigmatization). *Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект* : колективна монографія / за заг. ред. Н.А. Сейко ; відп. ред. Н.П. Павлик. 2014.
2. Чутора М. Стигматизація: сутність, види, причини виникнення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. Вип. 20. С. 177–181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_20_70.
3. Link B.G., Phelan J.C. Stigma and its public health implications. *The Lancet*. 2006. Vol. 367, № 9509. P. 528–529. DOI: 10.1016/S0140-6736(06)68227-5.
4. Ullman S.E., Townsend S.M., Filipas H.H., Starzynski L.L. Structural models of the relations of assault severity, social support, avoidance coping, self-blame, and PTSD among sexual assault survivors. *Psychology of Women Quarterly*. 2007. Vol. 31, № 1. P. 23–37. DOI: 10.1111/j.1471-6402.2007.00328.x.
5. Goffman E. *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1963. 147 с.
6. Thornicroft G., Rose D., Kassam A., Sartorius N. Stigma: Ignorance, prejudice or discrimination? *The British Journal of Psychiatry*. 2007. Vol. 190, № 3. P. 192–193. DOI: 10.1192/bjp.bp.106.027910.
7. Ryan K.M. Rape mythology and victim blaming as a social construct. *Handbook of sexual assault and sexual assault prevention*. Cham : Springer, 2019. P. 151–174. DOI: 10.1007/978-3-030-38425-8_10.
8. Населення України. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_України#2014-2022.

References:

1. Chutora, M. (2011). Stygmatyzatsiia: sutnist, vydy, prychny vynyknennia [Stigmatization: Essence, types, and causes of emergence]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota*, 20, 177–181. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_20_70 [in Ukrainian].
2. Tovshchik, S.A. (2014). Stygmatyzatsiia [Stigmatization]. In N.A. Seiko (Ed.), N.P. Pavlyk (Resp. Ed.), *Entsyklopediia prav liudyny: sotsialno-pedahohichnyi aspekt* [Encyclopedia of human rights: Socio-pedagogical aspect]. [in Ukrainian].
3. Link, B.G., & Phelan, J.C. (2006). Stigma and its public health implications. *The Lancet*, 367(9509), 528–529. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(06\)68227-5](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(06)68227-5).
4. Ullman, S.E., Townsend, S.M., Filipas, H.H., & Starzynski, L.L. (2007). Structural models of the relations of assault severity, social support, avoidance coping, self-blame, and PTSD among sexual assault survivors. *Psychology of Women Quarterly*, 31(1), 23–37. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.2007.00328.x>.
5. Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
6. Thornicroft, G., Rose, D., Kassam, A., & Sartorius, N. (2007). Stigma: Ignorance, prejudice or discrimination? *The British Journal of Psychiatry*, 190(3), 192–193. DOI: <https://doi.org/10.1192/bjp.bp.106.027910>.
7. Ryan, K.M. (2019). Rape mythology and victim blaming as a social construct. In *Handbook of sexual assault and sexual assault prevention*. Cham: Springer; Pp. 151–174. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-38425-8_10.
8. Naseleennia Ukrainy. (n.d.). *Vikipediia* [Population of Ukraine. Wikipedia]. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_України#2014-2022 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.01.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 12.03.2026